

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

Бровко Н.І.

Білоцерківський національний аграрний університет

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ГЕНЕЗИС ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБМІНУ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена дослідженню питань, пов'язаних із визначенням природи, сутності та закономірностей генезису процесу формування правосвідомості та впливу на цей процес інформаційного обміну, як взаємопов'язаних філософсько-правових категорій та суспільно-соціальних явищ. Особливу увагу автор приділяє вивченню біологічних, соціальних та інших теорій та гіпотез щодо генезису людської свідомості від набуття здатності членороздільно висловлювати свої думки до формування писемності.

Ключові слова: знання, інформація, кодування, комунікація, мова, навчання, письмо, свідомість, суспільство.

Постановка проблеми. Однією з головних особливостей наукового дослідження питань, пов'язаних із формуванням правосвідомості людини, є те, що цей процес багато у чому залежав від рівня та якості обміну між суб'єктами – носіями знань (інформації) – та об'єктами їх сприйняття і засвоєння. Попри значну кількість публікацій, питання, пов'язані із визначенням природи, сутності та закономірностей генезису процесу формування правосвідомості та впливу на цей процес інформаційного обміну, як взаємопов'язаних філософсько-правових категорій та суспільно-соціальних явищ, все ще лишається малодослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд наукових праць та публікацій показує, що порушені нами питання були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких слід відзначити С. Анісімова, І. Арістову, В. Василенка, М. Бакленда, П. Бейнон-Дейвіса, Л. Беккера, О. Бобало, Л. Бріллюена, Р. Бурачка, В. Вернадського, Н. Вінера, В. Глушкова, П. Друкера, А. Єршова, М. Карцева, М. Кастельса, Н. Кушакову-Коститцьку, М. Маклуена, А. Моля, Дж. Неймана, Г. Почепцова, В. Росса, Р. Столмена, Е. Тофлера, А. Урсула, В. Цимбалюка, К. Шеннона, І. Юзвішина, І. Яглома, А. Яглома та багато інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У спеціальній літературі «інформацію» прийнято вважати винятково сучасним поняттям, під яким слід розуміти сукупність корисних відомостей, які є об'єктом збирання, реєстрації, зберігання, передавання й перетворення. Є також твердження, що цей термін набув ужитку наприкінці ХІХ сторіччя спочатку для використання щодо засобів зв'язку, а згодом, з розвитком науки і техніки, – залежно від конкретного змісту з виокремленням різновидів, які стосуються різних галузей людської діяльності [1, с. 7]. Однак наявні і інші визначення цього поняття, зокрема, за Н. Вінером, «інформація – відомості, що сприймаються людиною або спеціальними пристроями як відображення фактів матеріального світу у процесі комунікації. Інформація – це не матерія і не енергія, інформація – це інформація. Тобто, інформація – абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту, у тому числі, й такі як «ознайомлення, просвіта, роз'яснення, виклад, обізнаність» [2, с. 144].

Тлумачний словник С.І. Ожегова трактує інформацію: « як відомості про навколишній світ і процесах, що протікають у ньому та повідомлення, що інформують про стан справ, про стан чого-небудь [3, с. 206].

Енциклопедичний словник характеризує її як загальнонаукове поняття, яке включає у себе «обмін відомостями між людьми, люди-

ною і автоматом, автоматом і автоматом, обмін сигналами у тваринному і рослинному світі» [4, с. 498].

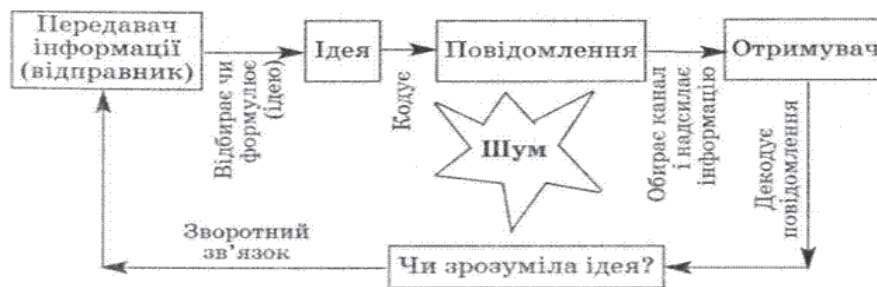

Рис. 1. Модель комунікації як процесу [5]

Згідно з академіком В. Глушковим, «інформація у найзагальнішому її розумінні являє собою міру неоднорідності розподілу матерії та енергії у просторі і у часі, міру змін, якими супроводжуються всі процеси, що протікають у світі процеси. Інформацію несуть у собі не тільки поцятковані буквами аркуші книги або людська мова, а й сонячне світло, складки гірського хребта, шум водоспаду, шелест листя [6, с. 17]. Цю інформацію людина сприймає за допомогою чуттєвих органів: зором, слухом, рецепторами шкіри, нюхом, на смак. Однак сприйняття інформації – не самоціль, головна функція інформації полягає в її обробці, внесення до пам'яті та використання».

Продовжуючи тему сприйняття та обробки інформації, слід зазначити, що людський мозок здатен аналізувати інформацію. Оскільки від правильного та найскорішого рішення залежало життя первісної людини, самого лише накопичення та систематизації інформації було замало, тому найбільш пристосованими до виживання виявилися особи, що мали здатність до так званих «наочно-дійового» та «наочно-образного» розумових процесів.

Наочно-дійове мислення – генетично найбільш рання стадія розвитку мислення, яка характеризується тим, що розв'язання задач безпосередньо міститься у самій діяльності. «Саме з цього, – вважає С. Максименко, – починався розвиток первісної людини у процесі зародження трудової діяльності, коли розумовий і практичний її боки постають в органічній єдності, хоча розумова діяльність ще не виокремилася з предметно-практичної як самостійна» [7, с. 122].

«Мислячи наочно-образно, – зазначає О. Винославська, – людина прив'язана до дійсності, а самі необхідні для мислення образи представлені в її короточасній та оперативній пам'яті» [8, с. 212].

Не випадково ці форми мислення найбільш повно представлені у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, оскільки вони ще тільки почали процес пізнання оточуючого світу. До того ж, по суті, первісна людина й була дитиною у порівнянні з сучасним розвитком людської розумової діяльності.

Таким чином можна дійти висновку, що опанувавши ази розумової діяльності наш пращур зробив перший крок на довгому шляху отримання знань про навколишній світ, – тобто інформації, необхідної для виживання його виду та продовження роду.

Разом з тим інформація у суспільстві, тим більше у первісному, коли вижити поодиноці у суворих умовах дикої природи було неможливо, не може бути надбанням однієї особи. Інформація крупинкою за крупинкою трансформується у досвід, який має стати набуттям усього первісного соціального колективу (стадо, плем'я, рід), що логічно впливає із самого смислу об'єднання осіб у ці групи.

Отже, виникає комунікаційна проблема, яка полягає у необхідності запровадження дієвої системи заходів для передачі інформації від їх носія до їх приймача, що у принципі є основним завданням будь-якого виду навчального процесу. При цьому, оскільки первісне людське стадо від тваринного відрізняло те, що члени могли розраховувати на підтримку у старості або каліцтві, то ці заходи повинні сприяти ефективному сприйняттю та засвоєнню переданих знань. Тобто метою цього примітивного навчального процесу було забезпечення функціонування первісного колективу за принципом «старші виховують молодших, молодші, ставши дорослими – турбуються про старших», що є вкрай актуальним в умовах строків життя первісної людини. При цьому дотри-

мання цього принципу обумовлювалось свідомим дотримання встановлених соціумом зачатків звичаєвих законів у вигляді категоричної заборони на різні дії людей, порушення яких повинно спричинити відповідні санкції (табу).

Спочатку у наших пращурів засобами комунікації для передання знань слугували жести, що супроводжувалися ричанням різних тембрів, та власний приклад – «роби як я». З великою вірогідністю з такою ж метою використовувалися й чисельні наскальні (печерні) малюнки. Однак справжню революцію у спілкуванні первісних людей, у тому числі з метою підвищення ефективності обміну інформацією, здійснив історичний феномен виникнення людської членороздільної мови.

Питання часу та умов набуття людиною здатності в усній формі та членороздільно висловлювати свої думки до цього часу є дискусійними, попри значну кількість різноманітних теорій та гіпотез, які умовно можна поділити на біологічні та соціальні.

До перших слід віднести матеріалістичну теорію, яка ґрунтується на еволюційній теорії Ч. Дарвіна про походження видів шляхом природного відбору. Основні постулати її було викладено німецьким філософом та істориком Фрідріхом Енгельсом у роботі «Роль праці у процесі перетворення мавпи у людину» [9]. Не меншого розповсюдження у світі набула й теорія про божественне походження мови, яка полягає у концепції дарування людині властивості розмовляти з Господом Богом, відразу після її створення.

Платон у діалозі «Федр» пише, що Сократ йому розповів давню єгипетську легенду, за якою: «поблизу єгипетського Навкратіс народився один зі стародавніх богів тих місць, якому присвячена птиця, звана ібісом. А самому божеству ім'я було Тевт. Він перший винайшов число, рахунок, землемір, астрологію, у додаток гру у шашки і у кістки, а також і письмена. <...> Говорячи про письмена царю, Тевт сказав: «Ця наука, цар, зробить єгиптян мудрішими і пам'ятливішими, оскільки знайдено засіб для пам'яті і мудрості» [10, с. 133].

Згідно з монгольським віруванням – тенгіранством – основними божествами шанувалися Вічне Синє Небо (Менке Кеке Тенґрі) і Земля (Етуген), що уособлювали чоловіче і жіноче начала відповідно. Причому Небо вважалось головнішим. Від їх злиття народилося все живе [11].

Ведичний індійський світогляд розглядає людину як частинку Бога, свого роду клітинку, за даосизмом – людина є ланкою, яка пов'язує

небо і землю. Фараони вважалися посланцями богів, а імператор Китаю – сином неба, а японці вірили, що вони походять від дочки неба [12]. Останнім часом основні постулати цієї теорії перейняли прихильники інопланетного втручання у розвиток людського суспільства та у сам процес виникнення розумного життя на землі (палеоконтакту), серед яких насамперед слід зазначити американського історика Ч. Форта. Вони стверджують, що під поняттям «Бог», слід розуміти не «найчистіший Дух, що не з'єднаний ні з яким тілом, тобто природа якого абсолютно нематеріальна» [13], а «Вищий розум» у вигляді матеріальних істот – прибульців з інших світів або іншого часу [14]. Опосередковано це кореспондується з висновками інших дослідників. Зокрема, Ю. Овчинников був переконаний, що у людини, на відміну від приматів, є ген мови, що свідчить про походження людини від людини, а не від мавпи, бо мавпу навчити мови неможливо [15, с. 55].

Наступним етапом розвитку комунікаційних технологій є передача інформації й удосконалення навчального процесу. Цей етап пов'язаний з виникненням письмової мови, який за своїми наслідками у житті соціуму можна також віднести до розряду революційних.

Як зазначається у спеціальній літературі, письмова мова або письмо, це «знакова система фіксації мови на площині за допомогою умовних графічних елементів двох вимірів для передавання інформації на віддалі й закріплення її у часі. Найперші спроби письмової фіксації думок і повідомлень виникли у первіснообщинному суспільстві у кінці кам'яного віку. Внаслідок культурного розвитку людства та еволюції, історично склалися чотири його типи залежно від смислового обсягу графічних знаків: піктографічне, ідеографічне, складове та літерно-звукове» [16, с. 39]. Цей поділ певною мірою умовний, тому що жоден із зазначених типів не виступає у «чистому» вигляді, – наголошував німецький мовознавець І. Фрідріх, – кожен з них включає у себе елементи іншого типу листа [17, с. 169]. Зокрема, у піктографії вже містяться зачатки ідеографії, а в ідеографічному листі виявляються численні елементи складового і буквено-звукового письма. Так, французький єгиптолог Ж-Ф. Шампольйон у цьому контексті відмічав, що єгипетська писемність, яка виникла десь у глибині IV тисячоліття до нашої ери, спочатку була піктографічною, тобто малюнковою, та полягала у простому замальовуванні предметів [18, р. 83].

У свою чергу, літерно-звукове письмо часто поєднує у текстах ідеографічні знаки – цифри, математичні, фізичні та хімічні формули і т.д. Такий розподіл дає можливість побачити послідовність основних етапів в історії письма, виявити своєрідність формування його основних типів і тим самим представити собі загальну картину становлення та розвитку нарисного (графічного) письма [19, с. 20].

Г. Півторак, з цього приводу зазначає: «досвід світової історії показує, що вокальне літерно-звукове письмо – це найдосконаліший різновид писемності, до якого людство прийшло не відразу, а через певні етапи більш примітивних форм (піктографічне, ідеографічне, складове, консонантно-звукове письмо тощо) [20, с. 11].

Наука не дає однозначної відповіді щодо причин, які спонукали первісну людину винайти нову форму спілкування з собі подібними. Так, Ф. Енгельс пов'язував появу літерно-звукових систем з переходом від епохи «варварства» до епохи «цивілізації»: «вищий ступінь починається з плавки руди і переходить у цивілізацію через винахід літерного листа і застосування його для запису словесної творчості» [21, с. 25].

Е. Геллнер був переконаний, що «писане слово увійшло в історію разом зі скарбником та митарем: найдавніші способи записів найчастіше пов'язані з необхідністю обліку. Поява писемності, тобто виникнення достатньо стабільної та стандартизованої системи письма, уможливило процеси накопичення та централізації знання і культурного доробку. Централізація і кодифікація знання, яку забезпечує освічена письменна верства, і політична централізація, тобто формування держави, – не обов'язково ідуть поруч. Досить часто вони суперечать одне одному; іноді одне підкоряє собі інше; однак найчастіше Червоне і Чорне – люди меча і люди слова – змагаються одне з одним у відокремлених просторах, які не перетинаються» [22, с. 39].

Дійсно із запровадженням письма з'явилася можливість накопичувати інформацію на носіях (скрижалі, глиняні пластини, панцирі черепах, береста, пергамент, папірус тощо). Певна річ, такий спосіб був більш надійним ніж пам'ять батьків та старійшин, які до цього були хранителями та передатчиками знань та звичаєвих законів, за якими не тільки вирішувались спори між членами громади, а й формувалась шанобливе ставлення до звичаїв та традицій соціуму (примітивна правосвідомість). Не випадково у Притчі царя Соломона містили такі педагогічні

настанови молоді: «Слухай, сину мій, повчання батька твого і не відкидай заповіту матері твоєї» [23]. Крім цього докорінно змінилася й система передачі знань. Фіксація інформації на носіях є по суті її кодуванням й для того, щоб хтось інший міг нею скористатися, він повинен мати навички декодування. Отже, виникає потреба докорінної зміни навчального процесу, а саме на перший план виходить опанування письмової мови, оскільки її незнання перекидає шлях до отримання закодованої інформації.

Класичний приклад неправильного декодування інформації надає Геродот. За його переказом, царі скіфів надіслали у дар перському цареві Дарію птаха, мишу, жабу і п'ять стріл. Дарій висловив думку, що скіфи віддають йому і самих себе, і землю, і воду, виходячи з того, що миша живе у землі, харчуючись тими ж злаками, що і людина, жаба – у воді, птах найбільше походить на коня; стріли ж означають, що скіфи віддають свою військову міць. Насправді послання означало: «якщо тільки ви, перси, не полетите у небо, звернувшись у птахів, не зібрані до землі, ставши мишами, або не стрибнете у болото, звернувшись до жаб, ви не повернетесь назад, уражені цими стрілами» [24, с. 201].

Отже, якщо незнання принципу кодування може призвести до протилежного тлумачення змісту інформації, яку містила комбінація лише з чотирьох символів, то що вже казати про більш складні, наприклад, «кіпу» перуанських інків. Основною частиною цього письма складала товста мотузка, до якої прикріплялися шнури з різного роду вузлами і сплетіннями. Кількістю шнурів і вузлів, їх величині, взаємним розташуванням та кольором надавалося певне смислове значення. Так, якщо вузли не були пофарбовані, вони слугували для числового обліку або для запам'ятовування знаменних дат. Пофарбовані вузли, – для передачі більш складних повідомлень (чорні шнури позначали смерть, нещастя, червоні – війну, білі – світ, жовті – золото, зелені – маїс) [25, с. 188].

Слід зазначити, що існували й більш складні лінгвістичні системи, наприклад, китайське письмо на кістках і черепашачих щитах Інської епохи, в якому, як зазначав відомий історик В. Рубін, «досить широко були представлені складні ідеографічні, а також фонетичні логограми; зустрічалися смислові визначники, а загальна кількість знаків складала близько 2,5 тисяч» [26, с. 38], або давнє клинописне письмо Месопотамії, на дешифровку якого історики та лінгвісти витратили майже

сто років [27, р. 16-17], чи орнаментне письмо предків автохтонної української нації – представників трипільської культури, в якому для логографічних повідомлень використовувались кольори, які несли часову символіку [28], та щодо якого й нині точаться дискусії.

Висновки. Питання часу та умов набуття людиною здатності в усній формі та членороздільно висловлювати свої думки до цього часу є дискусійними, попри значну кількість різноманітних теорій та гіпотез, які умовно можна поділити на біологічні та соціальні. Саме розвиток комунікаційних технологій передачі інформації призвів

до вдосконалення навчального процесу. Настання цього етапу генезису людства було пов'язано з виникненням письмової мови. Поява писемності, тобто виникнення достатньо стабільної та стандартизованої системи письма, уможливило процеси накопичення та централізації знання і культурного доробку, а фіксація інформації на носіях є по суті її кодуванням й для того, щоб хтось інший міг нею скористатися, він повинен мати навички декодування. Тому виникає необхідність в опануванні письмової мови, оскільки її незнання перекриває шлях до отримання закодованої інформації.

Список літератури:

1. Антонюк В.А. Інформаційні системи і технології у фінансах: навч.-метод. посібник. Київ, 2005. 140 с.
2. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине. Москва, 1983. 344 с.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. Москва, 2011, 736 с.
4. Советский энциклопедический словарь. Москва, 1983. 836 с.
5. Комунікації у менеджменті. URL: <http://www.slv.com.ua/book/36/2433.html>.
6. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Социальная роль информатики. Москва, 1987. 332 с.
7. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2000. 256 с.
8. Винославська О. В. Психологія: навч. посібник. Київ: ІНККОС, 2005. 352 с.
9. Энгельс Ф. Роль праці в перетворенні мавпи в людину: твори. Т. 20. Москва, 1961. 523 с.
10. Платон. Федр. Москва, 1989. 274 с.
11. Захаров Б.А. О тенгрианстве – исконной религии ойратов. URL: <http://www.nutug.ru/kulitura/zaharov5.htm>.
12. Гарнавська С. Концепції виникнення людини, її місії на землі і у всесвіті, наявності чи відсутності у неї свободи вибору. URL: http://sacral.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id.
13. Бог це хто? Це чоловік чи жінка? Це людина чи ні. URL: <http://qe.zao.com.ua/bog-ce-hto>.
14. Форт Ч. Тайны древних цивилизаций. Москва, 2007. 240 с.
15. Юрий Анатольевич Овчинников. Жизнь и научная деятельность. Москва, 1991. 255с..
16. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2004. 833 с.
17. Фрідрих І. Історія письма. Москва, 1979. 464 с.
18. Champollion J.F. Panthéon égyptien, collection des personnages mythologiques de l'ancienne Égypte: French Edition Board book, 1986. 193 p.
19. Павленко Н.А. Історія письма. Мінськ, 1987. 228 с.
20. Півторак Г.П. Виникнення писемності у східних слов'ян за сучасними науковими даними. Мовознавство. 1984. № 6. С. 9-21.
21. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. Москва, 1952. 192 с.
22. Геллнер Е. Нації та націоналізм: Націоналізм. Київ, 2003. 300 с.
23. Притчи Соломона: глава 1, стих 8. URL: http://murtonsys.com/bibledatabase/htmlc/ukrainian/20_015.htm.
24. Геродот. Історія в дев'яти книгах: книга IV Мельпомена. Київ, 1993. 576 с.
25. Стингл М. Государство инков. Слава и смерть «сыновей Солнца». Москва, 1986. 269 с.
26. Руднев В. Н. Эстетика. История мировой литературы и искусства. Берлин, 2015. 362 с.
27. Foxvog Daniel A. Introduction to Sumerian grammar. University of California at Berkeley, Revisit, 2014. 169 p.
28. Історія трипільської культури: Трипільське письмо. URL: <http://sites.google.com/site/trypilliakolomiets/tripilske-pismo-1>.

**ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И ГЕНЕЗИС ИНФОРМАЦИОННОГО ОБМЕНА
В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОЗНАНИЯ ЧЕЛОВЕКА**

Статья посвящена исследованию вопросов, связанных с определением природы, сущности и закономерностей генезиса процесса формирования правосознания и влияния на этот процесс информационного обмена, как взаимосвязанных философско-правовых категорий и общественно-социальных явлений. Особое внимание автор уделяет изучению биологических, социальных и других теорий и гипотез относительно генезиса человеческого сознания от приобретения способности членораздельно выражать свои мысли к формированию письменности.

Ключевые слова: знания, информация, кодирование, коммуникация, язык, обучение, письмо, сознание, общество.

**THE CONCEPT, ESSENCE AND GENESIS OF INFORMATION EXCHANGE
IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF HUMAN CONSCIOUSNESS**

The article is devoted to the study of issues related to the definition of nature, the essence and laws of the genesis of the process of formation of justice and the influence of this process of information exchange, as interconnected philosophical and legal categories and socio-social phenomena. The author pays particular attention to the study of biological, social and other theories and hypotheses concerning the genesis of human consciousness from acquiring the ability to articulate their thoughts to the formation of writing.

Key words: knowledge, information, coding, communication, language, education, writing, consciousness, society.